

The article deals with the peculiarities of the influence of objective and subjective factors of educational activity on the student's organism. The authors state that educational activity is a complex process in the existing objective contradictions. Therefore, the effective training of specialists at the University requires the creation of conditions for intensive and hard creative learning activities without overloading and overworking, combining with active rest and physical improvement.

All these factors require the use of the means of physical training and sport, providing with a sufficiently high and stable students' educational activity and capacity for work. In the course of the research the authors checked the expediency of a number of classes' variants during test and examination period. The authors settle the variants of classes having a positive impact on the students' health and psycho-emotional state.

It was observed that positive changes in mental capacity for work are achieved with the use of physical training means, methods and modes of work adequate for every individual.

Key words: *objective and subjective factors of educational activity, capacity for work, adaptation to the study in higher educational establishment, means of physical training, students.*

УДК 371(075)

Водяна Ольга
Vodiana Olha

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, У ЯКИХ ПЕРЕБУВАЮТЬ ДІТИ ПІД ОПІКОЮ

METHODOICAL PRINCIPLES OF FORMING PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO SOCIAL SUPPORT OF THE FAMILIES WITH THE CHILDREN UNDER THE GUARDIANSHIP

У статті визначено поняття “професійна готовність”, “формування професійної готовності”; виокремлено аспекти професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, її складові; визначено етапи формування професійної готовності, перспективи майбутніх досліджень.

Ключові слова: *соціальний працівник, сім'я, діти, опіка, професійна готовність, формування, методичні основи.*

Одним із стратегічних пріоритетів державної політики в сучасній Україні є соціальний захист найбільш незахищених верств населення, серед яких, особливої уваги заслуговують діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. У зв'язку із реформуванням державних форм виховання дітей означених категорій, детального вивчення, оптимізації та наближення до реалій українського суспільства потребують сімейні форми їх соціальної опіки. Соціальна опіка – це суспільно-історичне явище, організаційно-педагогічний і соціально-психологічний феномен турботи, захисту прав, задоволення потреб та інтересів дітей, позбавлених через різні соціальні причини батьківського піклування, що виявляється в заміні природних вихователів дитини і забезпеченні комплексу практичної діяльності опікунів і піклувальників в умовах наближених до родинних взаємин, або спеціально зорганізованих суспільством закладів різного типу [1, с. 97].

Організацію соціальної опіки в Україні забезпечують фахівці соціальної роботи. Особливості діючих в Україні форм опіки та піклування, специфіка категорій “діти-сироти” та “діти, позбавлені батьківського піклування”, різноманітність завдань, які повинні вирішувати фахівці, вимагають від них наявності відповідних знань, сформованості практичних умінь і навичок. Готовність фахівця соціальної роботи до виконання професійних обов’язків, у тому числі і до організації соціального супроводу сімей, де перебувають діти під опікою, є важливим чинником ефективності соціальної опіки [4, с. 168].

Питання професійної підготовки майбутніх соціальних працівників неодноразово розглядалися в роботах вітчизняних і зарубіжних учених (Г. Бевза, Т. Завгородньої, І. Звереві, А. Капської, О. Карпенко, Г. Лактіонові, Н. Лисенко, Д. Мажец, І. Пеши, О. Романчука). Окремі аспекти формування професійної готовності фахівців соціальної роботи до здійснення соціального супроводу висвітлені у роботах А. Зінченко, О. Ільченко, Л. Ковальчук, І. Комар, Н. Шмельові, Є. Холостові, Л. Цибулько. Проте, зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, вивчений, на наш погляд, недостатньо.

Мета статті полягає у дослідженні змісту процесу формування професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, виявленні його аспектів та складових, аналізі етапів формування й обґрунтуванні шляхів оптимізації.

Професійна підготовка майбутнього соціального працівника – це здобуття ним кваліфікації за відповідним напрямом або спеціальністю, що спрямовується на засвоєння знань, формування вмінь і навичок, розвиток якісних позитивно-корисних ініціатив, творчості, ціннісних орієнтацій [2, с. 5]. Результатом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є готовність майбутнього соціального працівника до професійної діяльності. Професійна готовність фахівця є складним, багаторівневим, різноплановим системним психічним утворенням, насамперед – особистісним утворенням людини. Разом з тим, професійна готовність передбачає наявність у фахівця відповідних рівнів фізичного здоров’я, культури особистості, а також сформованості і розвитку необхідних для успішної професійної діяльності якостей [2, с. 7].

У результаті аналізу низки наукових праць констатуємо, що готовність майбутнього соціального працівника до професійної діяльності – це особливий особистісний стан, який забезпечує високі результати соціальної роботи й включає сукупність знань, умінь, навичок необхідних для організації праці, професійну спрямованість, налаштованість на виконання завдань та активність у їх розв’язанні, здатність бачити перспективи розвитку в роботі, прагнення до самовдосконалення та визначається позитивним ставленням до цього виду професійної діяльності [2; 3; 6].

Беручи за основу зазначене, професійну готовність майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, визначаємо як: наявність у нього взаємопов’язаних рис (особистісних – любові до дітей, доброти, комунікабельності, ввічливості, гуманізму, врівноваженості; професійних – творчого підходу, поваги до особистості дитини; спеціальних – функціональних, гностичних, рефлексивних, комунікативних, перцептивних, організаторських, прогностичних), досконале володіння теоретичними знаннями й практичними навичками, сформованість умінь застосовувати їх у процесі соціального супроводу означеної категорії сімей, здатність творчо вирішувати проблеми, нести відповідальність за наслідки своєї роботи, а також професійне зростання шляхом постійного саморозвитку, самовдосконалення та самоосвіти. Під формуванням готовності майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, розуміємо процес і результат підготовки до професійної діяльності у межах педагогічної взаємодії шляхом оволодіння майбутнім фахівцем системою знань, умінь і навичок.

Погоджуємось із думкою низки вчених, які в професійній готовності фахівця виділяють два взаємопов'язані аспекти:

- попередню (завчасну, потенційну) готовність як професійну підготовленість особистості до відповідної діяльності, що включає систему досить стійких, статичних компонентів, психічних утворень – знань, умінь, навичок професійної діяльності, професійно важливих якостей, цінностей особистості, її відносин і уподобань;
- безпосередню (миттєву, ситуативну) готовність як стан відповідної змобілізованості, функціональної налаштованості спеціаліста на вирішення конкретних завдань у відповідних обставинах і умовах, що характеризується високою динамічністю, рухливістю та залежністю від ситуативних обставин, стану психічного та фізичного здоров'я фахівця, морально-психологічної атмосфери в колективі, соціальному середовищі тощо [1; 3; 5].

На основі аналізу численних наукових досліджень, присвячених проблемам професійної підготовки фахівців різних галузей, приходимо до думки про справедливість виокремлення у якості складових професійної готовності теоретичної (знання), практичної (уміння та навички) та психологічної (риси, властивості) готовності [1; 5; 6].

Формування теоретичної складової професійної готовності майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, забезпечують такі навчальні дисципліни, як: “Соціальний супровід”, “Спеціалізовані служби в соціальній сфері”, “Соціальна педагогіка”, “Приватне право”, “Теорія соціальної роботи”, “Соціальні опіка та піклування”, “Прикладні методики в соціальній роботі” тощо. З метою реалізації означеної складової розроблено та успішно апробовано навчально-методичний комплекс дисципліни “Соціальний супровід”. Метою курсу є формування у майбутніх соціальних працівників: розуміння необхідності соціального супроводу осіб та сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах відповідно до сучасних соціальних запитів суспільства та сутності соціального супроводу як технології соціальної роботи з клієнтами та сім'ями; знань про особливості життєдіяльності, потреби та проблеми осіб та сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах; умінь і навичок соціального супроводу; бажання вивчення та застосування провідних ідей вітчизняного та зарубіжного досвіду соціального супроводу; готовності до виконання функціональних обов'язків та дотримання кваліфікаційних вимог до спеціалістів, які здійснюють соціальний супровід.

Предметом навчальної дисципліни є: дослідження форм, методів соціального супроводу різних категорій клієнтів та способів їх актуалізації, виявлення шляхів інтеграції можливостей державних, громадських і релігійних організацій щодо підвищення ефективності процесу соціального супроводу. Навчально-методичний комплекс загалом спрямовано на формування інструментальних, міжособистісних і спеціальних компетенцій майбутнього соціального працівника щодо соціального супроводу. Він містить сукупність дидактичних і методичних документів, спрямованих на реалізацію освітніх послуг [3, с. 161]. Структуру навчально-методичного комплексу дисципліни “Соціальний супровід” становлять: Програма навчальної дисципліни, робоча навчальна програма дисципліни, зміст лекційного курсу, інструктивно-методичні матеріали до практичних (семінарських) занять з критеріями оцінювання, перелік завдань до самостійної роботи, індивідуальні навчально-дослідні завдання, інформацію про форми і види періодичного (модульного) контролю знань студентів і екзаменаційні матеріали (завдання для контролю; пакет комплексних контрольних робіт з критеріями оцінювання, рецензією та зразком еталонної відповіді; пакет для ректорських контрольних робіт тощо). Крім того, враховуючи необхідність дотримання в процесі професійної підготовки принципів послідовності, наступності, системності та комплексності, запропоновано введення до програм указаних вище навчальних дисциплін низки тем, спрямованих на організацію та здійснення соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, а саме: до Програми навчальної дисципліни “Спеціалізовані служби в соціальній сфері” – теми: “Заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (медичні, навчальні,

виховні заклади, інші заклади та установи, в яких проживають діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування) (6 год.) та “Органи опіки та піклування” (4 год.); до Програми навчальної дисципліни “Приватне право” – теми: “Права та обов’язки батьків і дитини. Права та обов’язки інших членів сім’ї та родичів” (4 год.), “Права та обов’язки дитини-сироти та дитини, яка залишилась без батьківського піклування” (4 год.), “Права та обов’язки опікунів та піклувальників щодо дитини, яка перебуває під опікою чи піклуванням” (4 год.); до Програми навчальної дисципліни “Соціальна педагогіка” – теми: “Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, та особи з їх числа як об’єкти соціально-педагогічної роботи” (4 год.) та “Соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа” (2 год.), “Соціально-педагогічний супровід сімей, у яких перебувають діти під опікою” (2 год.); до Програми навчальної дисципліни “Теорія соціальної роботи” – теми: “Соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа” (4 год.) та “Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування” (6 год.); до Програми навчальної дисципліни “Соціальні опіка та піклування” – теми: “Державне утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа” (4 год.), “Державні соціальні стандарти для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб із їх числа” (4 год.), “Теоретико-методичні основи опіки та піклування” (6 год.); до Програми навчальної дисципліни “Прикладні методики в соціальній роботі” – теми: “Прикладні методики в роботі соціального працівника з сім’єю, де перебувають діти під опікою” (8 год.).

Зауважимо, що необхідні майбутньому соціальному працівнику знання для здійснення соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, він може отримати також у процесі самостійної, індивідуальної роботи та наукового пошуку. На допомогу студентам у організації цих видів роботи запропоновано формування “Скарбнички соціального працівника”, яка б наповнювалася відповідною інформацією (в друкованому чи електронному вигляді) впродовж усього періоду навчання; розроблено тематику курсових, дипломних та магістерських робіт з проблем соціального супроводу загалом та соціального супроводу означеної категорії сімей зокрема. За потреби студенти можуть також отримати консультацію викладачів чи фахівців соціальної роботи, які здійснюють соціальний супровід.

Формування практичної складової професійної готовності майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, забезпечують як практичні заняття з зазначених вище навчальних дисциплін, так і низки практик (ознайомлюча, благодійна, організаційно-відпочинкова, навчальна, виробнича, професійно-орієнтована, переддипломна). З метою реалізації означеної складової нами було розроблено та успішно апробовано Програму професійно-орієнтованої практики для студентів спеціальності “Соціальна робота”, які здійснюватимуть соціальний супровід сімей, де перебувають діти під опікою, в якості помічника фахівця соціального супроводу. Метою цієї практики є формування майбутніх фахівців практичних професійних умінь і навичок, необхідних для здійснення соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти означених категорій. Завдання практики: поглиблення та закріплення теоретичних знань із соціального супроводу; залучення студентів до безпосередньої практичної діяльності, формування у них прагнень щодо науково-дослідної роботи; формування та вдосконалення професійних умінь і навичок соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою; накопичення та опрацювання конкретного матеріалу; формування професійної ідентифікації, поваги до професії соціального працівника; накопичення досвіду щодо виконання професійних обов’язків, виховання почуття персональної відповідальності за результат супроводу; ознайомлення та формування навичок щодо планування особистої діяльності та роботи з документацією під час соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою. Основним результатом цієї практики є перехід майбутнього фахівця в позицію суб’єкта, який може зрозуміти й обґрунтувати всі можливості своєї професійної

самореалізації, висловлює мотиваційно-психологічну готовність як до саморозвитку, так і до практичної діяльності [6, с. 30-31].

Формування психологічної складової професійної готовності майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, відбувається як у процесі вивчення навчальних дисциплін, проходження практик, самостійної, індивідуальної та науково-пошукової роботи, так і в процесі волонтерської діяльності. У багатьох розвинутих країнах світу волонтерський рух є основою системи саморегуляції у суспільстві. Вважають, що саме залучення широких кіл громадськості до розв'язання суспільних проблем на волонтерських засадах може створити передумови для формування такої системи саморегуляції у суспільстві, коли проблеми, що виникають, можуть бути вирішені за рахунок внутрішнього потенціалу цього суспільства [1, с. 28-29]. Ефективність роботи волонтерів залежить від мотивації їх діяльності. Виявлено, що у студентів-волонтерів мотиви для добровільної соціальної роботи викликані не лише професійними інтересами щодо отримання конкретного досвіду означеного виду соціальної роботи, напрацювання навичок спілкування з дітьми, їх опікунами, іншими членами сімей, оточенням. Як показує досвід, під час волонтерської роботи у майбутніх соціальних працівників відбуваються формування і розвиток професійно значимих особистих якостей (фізіологічних, психологічних, соціальних, морально-мотиваційно-цільових), стереотипів поведінки, форм спілкування, необхідних для успішного здійснення соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою, та цілковита або часткова втрата тих якостей і властивостей, що, як правило, перешкоджають ефективності професійної діяльності (відсутність аналітичних здібностей, неухважність, безініціативність та безвідповідальність, нездатність тривалий час займатися одноманітним виглядом діяльності тощо) [2, с. 14]. У роботі з сім'ями, у яких перебувають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, волонтери реалізують такі програми, як: "Друзі по телефону", "Сторінки, які ожили", "Разом заради розвитку", "Сучасне розуміння життя та здорового способу життя" тощо.

На основі аналізу результатів низки наукових досліджень [3; 4; 5] та досвіду роботи, до критеріїв професійної готовності майбутніх соціальних працівників до соціального супроводу сім'ї відносимо: мотиваційно-ціннісний (особистісний), когнітивний (знаннєвий), емоційно-вольовий і поведінково-діяльнісний критерії.

Процес формування професійної готовності майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою умовно розділений на п'ять етапів: мотиваційний (спрямований на ознайомлення студентів зі специфікою професійної діяльності у сфері опіки), рефлексивно-аналітичний (передбачає отримання рефлексивного досвіду, усвідомлення власних психологічних особливостей та можливостей їх застосування в процесі соціального супроводу, оцінювання студентом своїх сильних і слабких сторін, розвиток інтелектуальної, діагностичної, комунікаційної компетентності особистості майбутнього фахівця), оптимізаційний (отримання уявлень про особливості відносин дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, з середовищем, можливості корекції поведінки дитини, її оточення, а також засвоєння знань про елементи профілактичної, корекційної та реабілітаційної роботи з означеною категорією дітей), діяльнісно-практичний (пов'язаний із подальшим розвитком професійних навичок майбутніх соціальних працівників, підготовкою їх до самостійної діяльності, подальшого самовиховання й самоосвіти) та творчий (творче входження в роль фахівця, становлення власної професійної позиції) [3; 4; 6].

Отже, проаналізувавши результати наукових досліджень та досвід роботи, висновковуємо, що професійна готовність майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, у яких перебувають діти під опікою є складним та багатогранним явищем, а формування професійної готовності – надзвичайно насиченим та творчим процесом. Складові цього процесу тісно пов'язані між собою та мають однаково важливе значення для кінцевого

результату – сформованої професійної готовності. Методичні основи формування професійної готовності майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, перебувають у постійному розвитку. У перспективі варто дослідити специфіку різних етапів професійної підготовки майбутнього соціального працівника до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, а також особливості цієї підготовки до різних етапів соціального супроводу.

Список використаних джерел

1. Зверева І.Д. Соціальна робота: навчальний посібник / І.Д. Зверева, Безпалько О.В., Харченко С.Я. та ін.; [заг. ред. І.Д. Зверєвої та Г.М. Лактіонової]. – К. : Наук. світ, 2003. – 233 с.
2. Капська А.Й. Деякі теоретичні аспекти соціальної роботи / А.Й. Капська // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2004. – № 2. – С.5–14.
3. Микитенко Н.О. Формування змісту професійної підготовки соціальних працівників у системі вищої освіти: світові стандарти й українські реалії / Н.О. Микитенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – №2. – С.153–167.
4. Олексюк Н.С. Професійна готовність соціального педагога як вагомий чинник ефективності його роботи з сім'єю, що опинилася в складних життєвих обставинах / Н.С. Олексюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей: Ялта: РВВ КГУ, 2013. – Вип.41. – Ч.4. – 448с. – С. 168–173.
5. Олексюк Н.С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців під час навчання як наукова проблема / Н.С. Олексюк, С.М. Калаур// Актуальні проблеми вищої професійної освіти України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 21-22 березня 2013 р. – Київ, НАУ, 2013. – 160 с. – С.47.
6. Шадриков В.П. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход / В.П. Шадриков // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 26–31.

The article states that social care is a social and historical phenomenon of care, which protects the rights, meets the needs and interests of children deprived of parental care because of the various social causes, it is manifested in the replacement of natural educators of a child and provide a set of practical activities of guardians under the conditions close to family relationships, or a specially organized society institutions of various types. An important factor of the effectiveness of social care is the willingness of specialist in social work to his professional duties, including the organization of social support of the families with the children under the guardianship. Professional readiness of a future social worker is the person's education, his physical health, cultural identity, and the formation and development qualities necessary for successful professional activity. Of the professional readiness of the expert. There are two interrelated sides qualities: potential and situational readiness. We have identified the components of professional readiness: theoretical component (knowledge), practical component (skills), psychological component (features, properties). The theoretical component of professional readiness of a social worker is provided by the academic disciplines, independent, individual work and scientific researches; the practical component is formed through practical classes and social practice while; the psychological component is desired. The process of forming the professional readiness of future specialists in this type of social work is divided into five stages: motivational, reflexive and analytical, optimizing, active, practical and creative. It is revealed that methodical bases of formation of professional readiness of future social workers to social support of the families with the children under the guardianship are in their constant development. The next research should deal with the specifics of the various stages of social workers professional readiness to social support, as with the well as features of this training at different stages of social support.

Key words: social worker, family, children, guardianship, professional readiness, formation, methodological foundations.